

такими особистісними факторами, як “екстраверсія”, “дружелюбність”, “добросовісність” і “емоційна стабільність”. НЕ встановлено також кореляції між проявом ПДЗ та наявністю ознак ПТСР.

Отже, переважна більшість досліджуваних відзначила певні позитивні особистісні психологічні зміни внаслідок отриманого досвіду участі у бойових діях у ході російсько-української війни. Не тільки травматичний перебіг подій, а й будь-яка стресова (екстремальна) ситуація може стати предиктором розвитку постдосвідного зростання. Найбільш значущою детермінантою прояву постдосвідного зростання у вибірковій сукупності військовослужбовців – учасників бойових дій є відкритість новому досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Tedeschi, R.G., & Calhoun, L.G. (2004). *Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence. Psychological Inquiry, 15, 1–18.*
2. Blight, S. & Norris, K. (2018). *Positive psychological outcomes following Antarctic deployment. The Polar Journal, 8 (2), 351–363.*
3. Безшейко В.Г. (2018). *Адаптація шкали для клінічної діагностики ПТСР та опитувальника “Перелік симптомів ПТСР” для української популяції. Нейроnews: психоневрологія та нейропсихіатрія, 3 (96), 30–31.*

Остапенко І. В.

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, завідувач лабораторії психології політичної поведінки молоді, кандидат психологічних наук (м. Київ, Україна)

Соснюк О. П.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, доцент кафедри соціальної психології кандидат психологічних наук, доцент (м. Київ, Україна)

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИМ ОПЕРАЦІЯМ

Одним з провідних ризиків в умовах воєнного часу є інформаційно-психологічні операції, тобто сплановані ворогом дії з передачі конкретної інформації, що мають на меті вплинути на почуття, мотиви, критичне мислення і в цілому на діяльність організацій, груп чи індивідів та які поширюються передусім в медіасередовищі.

Аналіз літератури та практичних напрацювань науковців засвідчує, що успішно протидіяти інформаційно-психологічним операціям можна завдяки розвитку критичного мислення, яке науковці визначають як: 1) розумне рефлексивне мислення, спрямоване на прийняття рішення щодо того, яким джерелам інформації можна довіряти і що робити [7]; 2) використання когнітивних технік або стратегій, які збільшують можливість отримання бажаного кінцевого результату [8]; 3) інтелектуально впорядкований процес активного та ефективного аналізу, концептуалізації, застосування, синтезування та/або оцінки інформації, отриманої в готовому вигляді чи в результаті спостереження, досвідом, роздумами або комунікацією, як орієнтир для переконання та дії [9].

Аналіз актуальних досліджень свідчить, що лише 14% громадян України демонструють готовність критично сприймати інформацію ЗМІ та перевіряти її [1]. Особлива небезпека у даному випадку пов'язана з тим, що для значної кількості українців основним джерелом замість традиційних ЗМІ стали соціальні медіа, де рівень дезінформації значно вищий [5].

Нами було проведено дослідження, спрямоване на виявлення здатності молоді критично ставитись до інформаційних повідомлень та розпізнавати серед них фейкові новини, які є складовою інформаційно-психологічних операцій.

На першому етапі проводився контент-аналіз інформаційних повідомлень в ЗМІ та соціальних медіа з метою виявлення маніпуляційних

технік та фейкової інформації з військової тематики. На основі контент-аналізу було розроблено «Методику оцінки готовності до розпізнавання фейків та здатності ідентифікувати фейкову інформацію» (3 сеті по 5 фейкових та 5 правдивих інформаційних повідомлень, перший сет використовувався на другому етапі дослідження, другий та третій сеті - на третьому етапі). Процедура передбачає оцінку достовірності інформаційних повідомлень за дихотомічною шкалою. Набрані бали дозволяють визначити низький (1-3), середній (4-7) та високий (8-10) рівень готовності досліджуваних до розпізнавання фейків. Вона була апробована у наших попередніх дослідженнях, присвячених особливостям сприймання інформації іншої тематичної спрямованості [4].

На другому етапі здійснювалось анкетне опитування з метою визначення ставлення досліджуваних до різних інформаційних джерел, визначався рівень готовності до розпізнавання фейків (за вказаною вище методикою) та рівень розвитку критичного мислення за методикою «Тест критичного мислення» Л. Старкі (адаптація О. Л. Луценко). За результатами діагностики було визначено досліджуваних з низьким та середнім рівнем готовності до розпізнавання фейків та рівнем розвитку критичного мислення, яким було запропоновано прийняти участь в тренінгу на наступному етапі дослідження.

На третьому етапі для підвищення здатності ефективно протидіяти інформаційно-психологічним операціям нами було запропоновано тренінгову програму, спрямовану на розвиток критичного мислення молоді.

Програма має комплексний характер та передбачає розвиток критичного мислення за допомогою широкого спектру методів активного соціального навчання, які релевантні молоді [2;3;6]. Особливий акцент в програмі зроблено на формуванні навичок факт-чекінгу для користувачів соціальних медіа [4].

Нами було здійснено перевірку ефективності тренінгу за результатами «до-» та «після-» тренінгової діагностики (з використанням методу самозвітів; «Методики оцінки готовності до розпізнавання фейків та здатності

ідентифікувати фейкову інформацію», що включає 2 та 3 сети інформаційних повідомлень, методики «Тест критичного мислення» Л. Старкі).

Тренінгова програма пройшла успішну апробацію і може бути рекомендована для подальшого використання у практичній діяльності. За результатами дослідження нами встановлено, що оволодіння технологіями факт-чекінгу покращує здатність до розпізнавання фейків, підвищує резистентність користувачів соціальних медіа до маніпуляційних впливів та позитивно впливає на розвиток їх критичного мислення.

Перспективи подальших досліджень полягають в розробці та апробації комплексних тренінгових та навчальних програм, спрямованих на розвиток критичного мислення, а також у вдосконаленні інструментів діагностики рівня сформованості критичного мислення у представників різних вікових груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Індекс медіаграмотності українців: 2020-2022. *Аналітичний звіт дослідження здійсненого дослідницькою агенцією “New Image Marketing Group”, квітень 2023 року, ГО «Детектор медіа» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://detector.media/doc/images/news/58855/ua_report_medialiterasy_index-dm_20-21-22_final.pdf?fbclid=IwAR1f3RUwhFyVRTYsB5aAyQNb8EGCKrP93nG7rVeel_XU8gJ5S24EDmLda8*
2. Остапенко, І. В. (2022). *Медіаконтент як засіб розвитку громадянської компетентності молоді : методичні рекомендації. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД.*
3. Соснюк, О. П., Остапенко, І. В. (2018). *Веб-квест як інструмент розвитку медіакомпетентності студентської молоді. Український психологічний журнал, 1 (7), 133 –150.*
4. Соснюк, О. П., Остапенко, І. В., Столярова Д. О. (2021). *Факт-чекінг як інструмент розвитку критичного мислення користувачів соціальних*

медіа. *Український психологічний журнал*, 2 (16), 125-140. doi: [https://doi.org/10.17721/upj.2021.2\(16\).8](https://doi.org/10.17721/upj.2021.2(16).8)

5. Українські медіа, ставлення та довіра у 2022 р.. *Аналітичний звіт дослідження InMind на замовлення міжнародної організації Internews, що реалізує «Медійну програму в Україні» за фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), 2022 рік* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/Ukrainiski-media-stavlennia-ta-dovira-2022.pdf?fbclid=IwAR3HW8VIA0k-9KvpxWnNG50MDFx7vVbqnX-xnTkwtseT7WzsxeHr4j67Gbs>

6. Соснюк, О. П. (2007). *Психологічний тренінг як засіб профілактики використання маніпуляційних технік в мас-медіа. Актуальні проблеми психології. Проблеми психології творчості та обдарованості. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*, 12 (3), 157-167.

7. Ennis, R. H. (2003). *Critical thinking assessment. In D. Fasko (Ed.), Critical thinking and reasoning. Current research, theory, and practice (pp. 293-313). Cresskill, NJ: Hampton Press.*

8. Halpern, D. F. (2014). *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking (5th Edition). NY: Psychology Press.*

9. Paul, R. W. (1990). *Critical Thinking: what every person needs to survive in a rapidly changing world. Rohnert Park, CA: Center for Critical Thinking and Moral Critique, Sonoma State Univ.*

Павлюк О. Д.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, доцент кафедри соціальної психології, доктор філософії (PhD) (м. Київ, Україна)

ПОСТТРАВМАТИЧНІ СТРЕСОВІ РОЗДАДИ (ПТСР): НАДАННЯ ПЕРШОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ, ДІАГНОСТИКА ТА СУПРОВІД В ПЕРІОД ЛІКУВАННЯ